

Szabó Ferenc

PÁRBESZÉD TÜSKÉS TIBORRAL

Pilinszky János misztikájáról

Rómában írom e sorokat Pék Pál kérésére, hogy csatlakozzam a 70 éves Tüskés Tibort köszöntők sorához. Könyvtáram otthon van, köztük a baráti dedikálással adott vagy küldött Tüskés-könyvek. Itt csak egyre akadtam: *Pilinszky János* (Arcok és vallomások, 1986). Szerencsére ezt most olvashatom: Tüskés egyik legérettebb portrékötetének tartom. Néhány széljegyzetet fűznék hozzá, párbeszédet folytatva íróbarátommal kedves költőnkről. Pilinszkyt én is ismertem, személyesen. 1967 nyarán ismerkedtünk meg itt, Rómában. Kérésemre három előadást tartott a Vatikánban (az egyiket kedvencéről, Simone Weilről). Akkor hosszan beszélgettünk. Műveit sokat olvastam, írtam róla pár tanulmányt. Egyik olaszul a kétnyelvű, olasz-magyar versválogatás bevezetőjéül is megjelent. Egy másik (1993-ban az *Orpheus* a folyóiratban) Pilinszky és S. Weil szellemi kapcsolatáról szól. Akkor még nem olvashattam Tüskés esszéjét. Örülök, hogy nézőpontjaink, értelmezéseink lényegében megegyeznek. Néhány ponton azonban kiegészítem Tüskést.

A könyv első oldalain a szerző módszertani megjegyzéseket tesz. Pilinszkyt alkotásai és vallomásai tükrében mutatja be. Megállapítja: „Költészetét általában nem az életrajzi adatok értelmezik és magyarázzák, hanem gyakran azokat is a műve felől lehet megérteni.” Tüskés hangsúlyozza, hogy Pilinszky-nél nagy a távolság a mű és az élet között, a műben tükröződő „önéletrajzi” adatok hiányosak és szegényesek. Majd még később hozzáfűzi: „Kevés olyan költőnk van, akinél annyira elhanyagolható a személyes háttér, mint Pilinszky-nél. Ha a kutatásnak sikerül is fölárni egy-egy költemény biográfiai indítékát, vagy ha a költő kommentálja is egy-egy munkáját, ez alig visz közelebb a megértéshez.” (7. és 8. old.)

Kicsit paradox állítások, amelyekre maga a könyv is rácafol. Mert igaz ugyan, hogy Pilinszky költészetében kevesebb az „önéletrajzi” vonatkozás, mint mondjuk a *Tücsökzene* költőjénél. De éppen Tüskés számos életrajzi adatot gyűjtött össze, és ezek háttérében értelmez sok költeményt. Mintha önmagát igazítaná helyre a 9. oldalon: „De tudjuk, hogy életrajz és mű nem szétválasztható, a mű megértése nem nélkülözheti az alkotó személyiségének ismeretét, élet és mű kölcsönhatásának vizsgálatát, még akkor sem, ha ez a viszony nála áttételesebb, s ennek elemzése itt nehezebb, mint általában.”

Ezt a nehéz feladatot elvégezte Tüskés Tibor. Talán többet meríthetett volna Pilinszky kis prózaíró-írásából, naplójegyzeteiből, recenzióiból, amelyek részben az *Új Ember* katolikus hetilapban jelentek meg. Ezekből sokkal határozottabban kitűnik katolikus hite, mint verseiből. Persze, ha valaki közzéteszi verseit, írásait, azok már szinte önálló életet élnek: azok ki vannak szolgáltatva az értelmezők véleményének. Jó példa erre Paul Valéry esete. Ő maga mondja el, hogy egy alkalommal benézett a Sorbonne-ra, ahol egyik professzor *A tengerparti temető* c. nagy költeményének „filozófiját” magyarázta. Nem szólít semmit, de magában megjegyezte, hogy ő nem gondolt ilyesmikre, amikor költeményét írta. A jó szövegelemző, „exegéta” igyekszik a szerző gondolatát kifejteni és nem félremagyarázni a verset, vagy ideológiát belemagyarázni, ahogy ezt a marxista irodalomkritika tette. (Gondoljunk csak pl. Király István Ady-monográfiájára, aki Ady istenes, a maga módján misztikus verseit félremagyarázta.) Kétségtelen, hogy az életrajzi háttér, a költő lelki-világnézeti fejlődésének és egész életművének ismerete segíti a helyes értelmezést. Ehhez járul még mestereinek vagy kedvenc szerzőinek szemlélete, hite. Így Pilinszky-nél kétségtelen Dosztojevszkij és Simone Weil,

vagy akár Kierkegaard, Gabriel Marcel és Pierre Emmanuel hatása. Ez saját vallomásaiból, hivatkozásából világos.

Tüskés helyesen mutat rá Pilinszky korai isten keresésére (75-76), keresztény ihletésű költészetének, hitének lényegét (165-166, 274-275) jól megfogalmazza. Itt most a Pilinszky keresztény misztikájáról szóló lapokhoz (162-163) fűzök néhány kiegészítő megjegyzést.

A költő keresztény hitéhez nem fér kétség, még ha hit és lázadás, keresés és találás egymást keresztezi is, feszültséget okozva. Karamazov Iván és Aljosa hitetlensége, ill. hite egyaránt jelen van e küzdelmes hitben. Nem csoda, hiszen Pilinszky átélte korunk rettenetét, a világháború és a koncentrációs táborok, az ártatlanok szenvedése lázadásra és együttérzésre sarkallták. A Szeretet-Isten hogyan tűrhette mindezt? Választ egyedül Krisztus keresztje és feltámadása adhat a hívőknek.

De Pilinszky misztikájában, éppen Simone Weil befolyására, vannak egyoldalúságok: túlságosan sötét világot fest, „sötét mennyország” égboltja alatt bontakozik ki a kései költészet, még ha a szerelem bizonyos békét és derűt hoz is időnként. Simone Weil, mint mondtam, egyik mestere volt. Sokat olvasta, fordította is. Ismeretes, hogy az 1943-ban végelgyengülésben fiatalon (34 évesen) elhunyt zsidó filozófus, aki a katolicizmus kapujához érkezett, de nem lépett be az egyházba (pedig Edith Steinhez hasonlóan szentként tisztelhetnénk), a görög filozófia, a gnoszticizmus meg a kabala hatására meglehetősen negatív értelmezést adott a teremtésről („de-creation”-ról beszél), és Krisztus misztériumának is csak a negatív oldalát látta, azt a kenőzist, önküresítést, amelyről Szent Pál ír a Filippi-levél 2. fejezetének Krisztus-himnuszában. Weil nem jut el a húsvéti misztérium másik mozzanatához, a feltámadáshoz. „S. Weil ama ritka és száműzött lények közül való, akiknek a kereszt elég”, írja róla a francia jezsuita, F. Tilliette, aki szerint a filozófusnő egy bizonyos „dolorista misztikát” alakított ki. Ez a szemlélet és életérzés hatott Pilinszky misztikájára is, bár a magyar költő nem annyira negatív, ismeri az örömet is, ami a feltámadás-hitből fakad. Az igaz, hogy a szenvedőkkel való együttérzés és a modern világ abszurditása Pilinszkyt is a kereszt-misztika felé hajlítja, ahol az ember elnémul és a hit sötétjében várja a végítéletkor elérkező virradatot. E sötétséget a szentek is átérték, így a Pilinszky által kedvelt Lisieux-i Kis Teréz, aki élete végén rettenetes sötétséget (hitellenes kísértéseket) élt meg, és aki a bűnösök asztalához ült, mint maga írta naplójában.

1969 nagycsütörtökén Pilinszky az utolsó vacsoráról elmélkedik, és felidézi S. Weil „gyönyörű gondolatát” Jézus kettős szimbólumáról: ő a Pásztor és ő a Bárány egyszerre. Weil számára Krisztus az izajási szenvedő szolga, a fájdalmak embere, aki - valami különleges predestináció révén - gyógyíthatatlanul és véglegesen „szerencsétlenségnek” szánta őt, Simone-t, ami kizár minden érezhető örömet. Erre a S. Weilre, ill. Krisztus kettős szimbólumára hivatkozva írja Pilinszky (Szög és olaj, 235-236): „Jézus egyszerre vállalva két szimbólumot, örökre föloldja a két isteni jelképben rejlő ellentmondást. 'Ki nagyobb: aki asztalnál ül, vagy aki föl szolgál? Ugye, az asztalnál ülő? Én mégis úgy vagyok köztetek, mint a szolga.' Mint első és utolsó. Mint a Pásztor és mint a Bárány. Mert ennek az isteni szeretetnek, didergő és szomjazó, elfogadásért könyörgő isteni szeretetnek a kohójában végre értelmet nyer és tiszta szeretetté válik minden, a világot megosztó ellentmondás. Öröm és szenvedés, halál és föltámadás. Az utolsó vacsora az isteni 'sűrítés' csodája. 'Ez az én testem, amelyet értetek adok.' Az isteni szeretet, s ugyanakkor az ember 'testi történetének' kielemezhetetlen mélységű és gazdagságú szavai ezek. Bennük egyszerre szólal meg az, aki éhes, és az, aki enni ad. Aki búcsúzik, és aki örökre velünk marad ezentúl. Az, aki meghalt, és az, aki legyőzte a halált.”

Bár Pilinszky rokonszenvezett Simone Weil misztikájával, nem állt meg a keresztnél, mert hitte, hogy Krisztus feltámadott. „Harmadnapra legyőzte a halált. *Et resurrexit tertia die.*”

Róma, 2000. márciusában